

Türkiye Sendikacılık Hareketi ve Sendikal Birlik*

Yıldırım Koç

Günümüz sendikacılık hareketinde en çok tartışılan konulardan biri sendikal birlik sorunudur.

Sermayedarların ve onların siyasi alandaki temsilcisi ANAP'ın en temel işçi hak ve özgürlüklerine ve sendikalara yönelik sistemli saldırısı sürmektedir. Ancak sendikaların önemli bir bölümünde bu sürekli ve sistemli saldırıya karşı kararlı bir direniş eğilimi yoktur. Buna karşılık işçi sınıfının kendiliğindenci hareketi yükselmektedir. Bu koşullarda ne yapılmalıdır?

— Türk-İş çatısı altında mı birleşmelidir?

— DISK'in ve bağlı sendikaların yeniden faaliyete geçmesi mi beklenmelidir?

— Bağımsız sendikaların yeni bir konfederasyon kurması mı tercih edilmelidir?

Bu soruları daha da çeşitlendirmek mümkündür.

Ancak bu sorulara sağlıklı yanıtların verilebilmesi, iki ana konuda temel bazı bilgilerin elde olmasıyla mümkündür.

Bu konuların birincisi, ülkemizdeki işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin, sendikal birlik açısından gelişimidir. İkincisi ise, bu alandaki uluslararası deneyim ve bunun kuramıdır.

Benim konuşmam, uluslararası deneyimleri ve bu konudaki kuramsal tartışmaları kapsamıyor. Bunlara birkaç yerde atıfta bulunacağım, ancak konuşmamın ağırlık noktası Türkiye sendikacılık hareketinin gelişimi içinde sendikal birlik olacaktır.

İşçi sınıfı hareketinde ve sendikal örgütlenmede devranılan mirasın ve çözülmüş geleneklerin küçümsenmeyecek bir rolü ve etkisi vardır. Bugün, geleceğe ilişkin olarak önerilecek politikalar, ancak geçmişin birikimini de hesaba kattığında daha sağlıklı olabilir.

Önce bir noktayı vurgulamak istiyorum. Tartıştığımız konu, "sendikal birlik." Ancak sendikacılık ha-

reketi işçi sınıfı hareketinin bütünü oluşturmuyor. İşçi sınıfı hareketinin sendikalar dışında gerek siyasi planda, gerek kitle örgütleri planında alternatif örgütlenme biçimleri var. Bugün ülkemizde bu alternatif örgütlenme biçimleri de tartışılıyor. Kanımca sendikal örgütlenmeyi arındırıp geliştirebilecek tamamlayıcı örgütlenme biçimleri, alternatif olarak öneriliyor. Bu konuyu tartışırken, sendikaları tümüyle yadsıyan anlayışların da olduğunu unutmamalıyız. Ancak hemen belirteyim ki, Türkiye'nin sendikal ve işçi sınıfı hareketi tarihini diğer ülkelerden ayıran ana özelliklerden biri, bu alternatif örgütlenmelerin pek görülmemesidir.

İşçi sınıfı tanımı

Ana konuya girmeden önce değinmek istediğim ikinci nokta, "işçi sınıfı" tanımıdır.

Bu kavramın içeriği genellikle sanıldığı kadar açık değil. Örneğin partiniz kurulduğunda kurucular listesine baktım. Bazı kurucular için "işçi", bazı kurucular için "mühendis" yazılmış. Diğer bir deyişle, insanların sınıfları ile meslekleri karıştırılmış. Çünkü "işçi" tanımı çoğumuzun kafasında "bedenen çalışan" ile özdeşdir. Üretken faaliyet değil, beden veya kol emeği kıstas olarak alınmaktadır. Halbuki klasik metinlerde "proletarya" ile kastedilen, üretken faaliyet içinde bulunan ücretlilerdir. Bu üretken faaliyet, insan emeğinin maddi bir üründe billurlaşmasıdır. Bir insan ücretli olarak çalışıp, üretken faaliyette bulunursa, sömürülür ve kendisini sömürüden kurtarma mücadelesi, yeni bir toplum kurma mücadelesinin ana gücünü oluşturur. Üretken faaliyette bulunmak, bedenen çalışmayla eşit değildir. Üretim sürecinin teknik yanına kafa emeğiyle katılan insanlar da, (eğer ücretli özgür emekçilerse) dar tanımıyla bile işçidir, proleterdir. Buna göre, bir işyerinde ücretli olarak çalışan ve üretim sürecine kafa emeğiyle katılan bir mühendis tam anlamıyla bir proleterdir. Buna karşılık, sokakları çok zor şartlarda süpüren ve bedenen çalışan bir temizlik işçisi, pro-

* Bu metin 9 Nisan 1988 günü Ankara'da Sosyalist Parti Genel Merkezi'nde ve 23 Nisan 1988 günü Sosyalist Parti İstanbul İl Merkezi'nde yapılan konuşmanın özetidir.

leter değildir. Temizlik işçisi ücretlidir ve geniş tanımla işçi sınıfına girer. Bu açıdan baktığımızda, geçmişte “küçük-burjuva” olarak (kanımca yanlış biçimde) sınıflandırılan memurların çok büyük bir bölümünü işçi sınıfının içinde saymak ve işçi sınıfı tanımını salt üretken faaliyette bulunanlar değil, tüm ücretli özgür emeği kapsayacak biçimde genişletmek gerektir.

Bu konuyu gündeme getirmenin nedeni şu: Tartıştığımız konu sendikal birlik. Peki, biz sendikal birlik konusunu hâkim sınıfların sendikalaşma hakkı tanıdığı kesimi açısından mı tartışacağız? Tartışmamızın kapsamını ve bu konudaki politikalarımızı hâkim sınıfların tanımladığı çerçevede mi yapacağız? Eğer böyle yaparsak, “işçi sınıfı” tanımını tartışmanın gereği yok. Sendikal birlik sorununu yalnızca mevcut sendikalar bir araya gelsin mi, gelmesin mi çerçevesinde ele alır ve tartışırız.

Ama eğer sendikal birlik sorununu toplumsal yapıdaki dinamikler açısından ve mevzuatın getirdiği çerçeveyi aşarak tartışarsak, o zaman tanıma ilişkin tartışmalar zorunludur.

Sendikal birlik sorunu, Türkiye işçi sınıfının en geniş kitle örgütlenmesini ve mücadelesini gerçekleştirme sorunudur. Bunun önündeki ilk engel ise, ülkemizdeki hâkim sınıfların işçi sınıfının önemli bir bölümü üzerine koydukları örgütlenme yasağıdır. Memur adı altında çalıştırılan işçilerin sendikalaşma hakkı sağlanmadan, sendikal birlik tam anlamıyla gerçekleştirilemez.

Bu konudaki ikinci engel ise bilinçle ilgilidir. Bizlerin kafalarında bile “işçi sınıfı” kavramı net ve açık olmayınca, işçi sınıfının çeşitli katmanlarının kendilerini “işçi sınıfı” dışında tutmaları da şaşılacak bir durum değildir. İşçi sınıfının büyük bir kesimi de gerçekte aynı sınıfın parçaları olan bazı katmanları kendi dışında görmektedir. Hâkim sınıfların “beden çalışmasını” aşığılayıcı şartlandırmasının bilinçsiz veya bilinçli sonucu olarak “işçi” tanımını “beden çalışma” ile özdeşleştirme anlayışı değiştirilmeden, işçi sınıfının sendikal birliği sağlanamaz.

İşçi sınıfının heterojen yapısı

Sendikal birlik sorununun tartışılmasına gereksinim duyulması, halen sendikal birliğin olmamasından kaynaklanır.

Peki, sendikal birlik niçin yoktur?

Sendikal birliğin olmamasının nedeni, yalnızca sendikal mücadele anlayışlarının farklılığından mıdır?

Türkiye’de işçi sınıfını oluşturan yaklaşık 9 milyon ücretlinin bugün sendikalarda örgütlü yaklaşık 2 milyonunun aynı sendikal merkez çatısı altında bir araya gelmesi, sendikal birlik sorununu tartışma gündeminden kaldıracak mıdır?

Sendikal birlik sorunu bu kadar basit değildir.

Öncelikle işçi sınıfının heterojen yapısının aşılması gerekir. İşçi sınıfı tek tek insanlardan oluşur. İnsan-

ların kendi bireysel çözüm arayışlarını aşabilmeleri belirli bir birikimi ve geleneği gerektirir. Bugün sendikalaşmaktan korkan ve “kendi başının çaresine bakmaya çalışan” işçi sayısı küçümsenmeyecek kadar fazladır. İşçi sınıfı çeşitli katmanlardan oluşur. Bu katmanlaşmada meslek ve işyerinde üstlenilen görev önemlidir. İşçi sınıfının bu heterojen yapısının aşılması kolay değildir. Örneğin sendikacılığın beşiği olarak kabul edilen İngiltere’de ilk dönemlerde sendikaların önemli bir bölümü yalnızca vasıflı işçilerin üye olabildiği dar meslek sendikalarıydı. Katmanlaşma ve onun sonuçları aşılardan, işçi sınıfının sendikal alandaki birliği sağlanamaz.

Kapitalizm, işçileri sektörlere ve işkollarına göre böler. Birçok ülkede işçilerin sendikal örgütlenmeleri, kapitalizmin bu bölümlenmesi temelinde gerçekleştirilir. Aynı işverenin istihdam ettikleri, bu işverene ve benzer işverenlere karşı aynı yapıda örgütlenirler. Ancak mücadele yalnızca bir işverene veya aynı işkolundaki işverenlere karşı verilmeyeceğinden, sendikal birlik ve bunun modelleri tartışması gündeme gelir.

Mekansal ayrılık da sınıfın sendikal birliğinin önünde bir engeldir. Aynı işkolunda çalışanlar bile, farklı mekanlar nedeniyle ayrı örgütlenmelere giden işçilerin sendikal birliğinin sağlanması da önemli bir sorundur.

Bu ayrılıkların yanı sıra, bir de ulusal farklılıklar gündeme gelebilir. Günümüzde aynı ulusun insanların yalnızca tek bir ülkede yaşadığı ve bu ülkede başka hiçbir ulustan insanın yaşamadığı örnek bulmak herhalde çok zordur. Bir ülkenin sınırları içindeki ulusal farklar da işçi sınıfı hareketinin ve sendikal hareketin birliğini önleyen önemli bir etken oluşturabilir. Özellikle çokuluslu devletlerde sendikacılık hareketinin, birliğinin önündeki en önemli engellerden biri ulusal farklılıklar olabilir.

Bunların da ötesinde, işçi sınıfının sorunlarının çözüm yollarına ve amaçlarına ilişkin görüş ve düşünce ayrılıkları da önemli bir bölünme kaynağıdır. “Sendikal birlik” sorunu tartışıldığında genellikle ele alınan konu yalnızca bu etmendir. İşçilerin farklı siyasal tercihleri de bu çerçevede içinde ele alınmalıdır.

İşçi sınıfının sendikal birliği sorunu, ancak bütün bu etmenler göz önüne alınıp değerlendirildiğinde ileriye doğru ışık tutar. Yoksa örneğin, işçi sınıfının çok küçük bir kesiminin sendikalarda ve belki de tek bir çatı altında örgütlenmiş olması o kadar önemli değildir. Önemli olan sınıfın mümkün olduğunca geniş kesimlerinin kapitalizmin sonuçlarına ve daha sonra da kapitalizmin kendisine karşı bilinçlendirilmesi, örgütlenmesi ve harekete geçirilmesidir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda işçi sınıfı

Bu konuşmamda, bu anlayış çerçevesinde Türkiye sendikacılık hareketi tarihine çok kısa olarak bakacağım ve bazı noktalara dikkat çekmeye çalışacağım.

Önce Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfının durumuna bir bakalım.

Avrupa ülkelerinin büyük bir bölümünde sendikalar eski loncalarda ustalara karşı oluşturulan gizli kalfa ve çırak örgütlerinin devamıdır. Lonca çerçevesindeki üretimin dağılması, imalathanelerin ve daha sonra da fabrikaların kurulması sürecinde, bu gizli örgütlenmelerin önemli bir bölümü meslek örgütlerine dönüşmüştür. Bu çizginin dışında meslek sınırlarını aşan ve genellikle politik hedefleri de olan yaygın kitle örgütlenmeleri biçimindeki hareketler (İngiltere'de Owen ve Chartist hareketleri gibi) varlıklarını uzun vadede koruyamamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise bu süreç yaşanmamıştır. Hem loncalarda böyle bir saflaşma ve kalfalarla çırakların, ustalara karşı gizli ve militan örgütlenmeleri olmamıştır, hem de lonca çerçevesinde sürdürülen üretim, yerini yaygın biçimde imalathanelere ve daha sonra da fabrikalara bırakmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfının gelişimini yazanlarda görülen yaygın bir eğilim, belki de İngiltere örneğinden hareketle, "sanayi işçisi" aramak ve "sanayi" kavramını da "imalat sanayii" ile eşitlemektir.

İşçi sınıfının üretken faaliyeti yalnızca imalat sanayii için geçerli değildir. Özellikle de az gelişmiş ülkelerde işçi sınıfının doğuşu, bugünün gelişmiş ülkelerindekinden farklıdır. Birçok az gelişmiş ülkede işçi sınıfının en militan kesimleri hizmetler sektöründe, diğer bir deyişle, üretken olmayan faaliyetlerde istihdam edilenleri olmuştur. Buna göre, az gelişmiş ülkelerde işçi sınıfı tanımını, yaşamını ücretli, özgür emek biçiminde sürdüren emekçileri kapsayacak biçimde geniş tutmakta yarar vardır.

İnşaat ve madencilik ise üretken faaliyettir ve bu işkollarında özgür ücretli işçi olarak çalışanlar, dar bir tanıma göre bile proleterlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfının durumu konulu bir çalışma, imalat sanayiinde çalışanlarla sınırlı kalırsa, önemli bir hata yapılmış olur. Osmanlı İmparatorluğu'nda 15-16. yüzyıllarda çok sayıda tarım işçisi, inşaat işçisi ve maden işçisi vardır. Maden işçilerinin bir bölümü mülksüzleşmemiş köylülerdir. Bunları yarı-proleter saymakta yarar vardır. Ancak özellikle inşaat işçilerinin durumunun ayrıntılı olarak incelenmesi zorunludur.

Bugüne kadar gözden geçirebildiğim araştırmalarda, 19. yüzyıla kadar tarım, inşaat, maden ve imalat sanayiinde işçi örgütlenmelerine ilişkin saptamalara rastlamadım.

Kapıkulları ve yeniçerilerin durumu

Burada bir noktaya daha dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Osmanlı İmparatorluğu'nda kapıkullarının ilginç bir durumu vardır. Bunların bir bölümü belirli bir ücret karşılığında üretken çalışmada kullanılmışlardır (örneğin Süleymaniye Camii inşaatında çalıştırılan acemi-oğlanlar). Belirli bir dönem için ka-

pıkullarının "özgür" olup olmadıkları tartışılabilir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında kapıkulları fiilen özgürdür. Bu durumda, kapıkulları içinde üretken faaliyette ücret karşılığı çalışanlar Osmanlı işçi sınıfına dahil edilecek midir? Tophane'de top dökenler imalat sanayii işçisi midir?

Kanımca bu insanları da (özellikle inparatorluğun son yüzyıllarında) işçi sınıfı kapsamı içinde almak gerekmektedir.

Kapıkulları içinde üretken faaliyette bulunmayan yeniçerilerin durumu nedir? Bugün Avrupa ülkelerinin önemli bir bölümünde polis ve subay sendikaları vardır. Aldığı ücretle geçinen polis ve subaylar da kendilerini işçi sınıfından saymaktadır.

Kanımca, esnaflaşmayan yeniçerileri de geniş tanımla işçi sınıfı içinde saymak gereklidir. Bu anlayış, şu açıdan önemlidir: Yeniçerilerin, devletin bilinçli bir enflasyonla (akçe taşıması) ücretlerinin satınalma gücünü düşürme çabalarına karşı bilinçli direniş ve eylemleri vardır. Grev yapmışlar, toplu pazarlık yapmışlar, ikramiye almak için padişah değiştirmişler, ayaklanmışlardır. Resmi tarih yeniçerileri bir serseriler sürüsü olarak göstermeye çalışmaktadır. Yeniçeri ocağının yok edildiği tarih de Vak'a-i Hayriyye (Hayırlı olay) olarak anlatılmaktadır. Bu konuda ciddi kuşkularım var. Tartışmaya ve yeniden değerlendirmeye açık olarak şunu belirtmek istiyorum: Yeniçerilerin önemli bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ücretlilere dönüşmüştür ve bu son derece örgütlü ve militan güç, çok önemli bir gelenek oluşturmuştur. Ancak yok olmaya mahkûmdular ve yok edildiler. Direnme ve eylem gelenekleri de kanlı bir biçimde yok edildi.

İşçi sınıfının ilk ortaya çıkışında küçük burjuva unsurlar ile işçiler iç içedir. Ancak bu durum, ağırlıkla işçi olan hareketlerin işçi sınıfı tarihi içinde ele alınmasını önlemez. Örneğin İngiltere işçi sınıfı tarihinin Chartistleri ve ABD işçi sınıfı tarihinin Emek Şövalyeleri örgütleri bu niteliktedir.

İlk örgütlenmeler

Osmanlı İmparatorluğu'nda bilinen ilk örgütlenme 19. yüzyılın sonlarına doğrudur. Diğer bir deyişle, bu dönemde sendikal birlikten söz etmek mümkün değildir.

1908 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda hâkim sınıflar arasındaki çelişkiler bir gediğe döndü. Burjuva demokratik devriminde bir aşama oldu. Açılan gedikten kendiliğindenci nitelikte bir işçi kitle hareketi ortaya çıktı.

Ülkenin çok değişik yörelerinde sendikalar kuruldu. Ancak bu sendikalar kendi aralarında yaygın ve etkin üst örgütlenmeler oluşturmaya gidemedi, başkısıyla karşılaştılar. 1908 yılında çıkarılan Ta'til-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat ve 1909 yılında çıkarılan Ta'til-i Eşgal Kanunu ile kamuya dönük hizmetlerde sendikalaşma yasağı getirildi. Daha sonraki yıllarda da sendikal örgütlenmeler çeşitli

nedenlerle sona erdi veya erdirtildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun işçileri burjuva devriminin bu aşamasında belirleyici bir rol oynayamadılar.

Cumhuriyetin ilk yılları

1919-1922 dönemi işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi açısından son derece canlı ve önemli bir dönemdir.

Yıllardır süren savaşın yarattığı sıkıntılar had safhadadır. Osmanlı İmparatorluğu yenilmiştir ve işgal altındadır. İşgal kuvvetleri arasında önemli çelişkiler bulunmaktadır. Sosyalist hareket belirli bir atılımı yaşamaktadır. Dünyanın birçok bölgesinde kapitalist sömürüye karşı başkaldırıları sürmektedir.

Bu gedik, 1925 yılına kadar sürer. 1925 yılına kadar bu gedikten çok canlı ve sosyalist hareketle önemli bağlar kurmuş bir işçi sınıfı hareketi çıkar. 1925 ve sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin işçi sınıfına yönelik sürekli ve sistemli saldırısının nedeni belki de 1919-1925 döneminde işçi sınıfının yükselen mücadelesi ve bu yıllarda sosyalist hareketle kurduğu yakın ilişkidir. Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri, İttihat ve Terakki'nin daha deneyimli ve zaferler kazanmış mirasçıları olarak, işçi sınıfının o günkü cılız haliyle bile içerdiği potansiyeli bu yıllarda yaşayarak görmüş ve gereken önlemleri zamanında almışlardır.

1919-1925 döneminde bu denli canlı işçi sınıfı hareketi içinde birlik sağlanabildi mi? Hayır. Sosyalist hareket içindeki ayrılıklar, işçi sınıfı hareketinin sosyalist hareketle yakın bağlar kurduğu bu dönemde önemli bir bölünme nedeni oldu.

Hüseyin Hilmi tarafından 1919 yılında kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası, bazı Avrupa ülkelerinde sosyal demokrat partilerin ilk dönemlerini anımsatır biçimde, siyasal parti ve sendika işlevlerinin iç içe geçtiği bir örgütlenmeydi. Şefik Hüsnü'nün Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası da kendisiyle bağlantılı sendikalar örgütletiyordu. Ayrıca Profintern (Sendikalar Kızıl Enternasyonal) üyesi Beynelmül İşçiler İttihadı vardı. Bu örgütler sendikal birliği gerçekleştiremediler. Bunun yanı sıra, hâkim sınıflar tarafından oluşturulup, işçileri kontrol altında tutmanın bir aracı olarak kullanılan örgütlenmeler de vardı. Amele Siyanet Cemiyeti ile Türkiye Umum Amele Birliği bu nitelikteki örgütlenmelerdi. Bu dönemde işçi sınıfının görece olarak küçük bir bölümü sendikalarda örgütlenemedi ve sendikal birlik yine de sağlanamadı.

Sınıfın bütününe baktığımızda, birlik eğilimi görüyor muyuz? Hayır. İşçiler arasında sınıf bilinci yeterince gelişmemiştir. Sektörler ve bölgeler arasındaki kopukluk büyük ölçüde sürmektedir. İşçi sınıfının çeşitli katmanları arasındaki çelişkiler önemlidir. Ancak belki en önemli ayrılık nedeni, milliyetçi hareketlerle çalkalanan çok-uluslu Osmanlı İmparatorluğu içinde ve Milli Kurtuluş Savaşı sırasında çeşitli uluslardan işçilerin birbirlerine karşı duydukları düş-

manlıklardır. Sosyalist hareketin belirli yörelerle sınırlı çalışması bile sınıfın yaygın kesimlerinde görülen bu düşmanlığı bir türlü aşamamıştır.

Milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfı hareketini bölen en önemli etmendir. Osmanlı İmparatorluğu içinde farklı uluslardan işçiler, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Kurtuluş Savaşı sırasında düşman saflardaydılar. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerle ve Milli Kurtuluş Savaşı sırasında Rumlarla girişilen çatışmalar, sınıf hareketini iyice böldü. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin başka bölgelere gönderilmesi, Milli Kurtuluş Savaşı'nın son zamanlarında Ruhluların ve Ermenilerin önemli bir bölümünün kaçması ve Lozan Antlaşması ile nüfus değişimi sonucunda, İstanbul dışındaki bölgelerde Ermeni ve Rum nüfus iyice azaldı. İstanbul'da ise eski önemini yitirdi. Böylece Osmanlı İmparatorluğu döneminde vasıflı işçilerin büyük bir bölümünü oluşturan ve 1908-1923 döneminin deneyimini yaşayan çok sayıda işçi, bu birikimi Türkiye işçi sınıfına aktaramadan gitti.

Ulusal ayrılıkların bu denli önemli olduğu koşullarda, Osmanlı İmparatorluğu işçilerinin birleşik bir "Osmanlı işçi sınıfı" oluşturduğu iddiasının ciddi bir biçimde tartışılması gerektiğine inanıyorum. Milliyetçi rüzgârların çok hızlı estiği bir dönemde kanımca yaygın bir biçimde birleşik bir hareket oluşamamıştır.

Tek parti dönemi

1925-1946 dönemi işçi sınıfı için baskı yıllarıdır. Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye'de kapitalizmi geliştirmek için her türlü çabayı göstermiş, bu arada da işçilerin bağımsız örgütlenmelerini ve alternatif bir güç oluşturmalarını önlemek için her türlü baskıyı ve oyunu yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin emperyalist istilacılara karşı başarılı bir bağımsızlık savaşına önderlik etmesi ve Türk milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapması da, sınıf hareketinin gelişmesini engelleme çabalarını kolaylaştırmıştır.

1925-1946 döneminde Cumhuriyet Halk Partisi işçi sınıfı hareketinin gelişimini önlemede çeşitli yöntemlere başvurdu. İlk olarak baskıyı kullandı. 1925 yılından sonra işçi sınıfının siyasal örgütlenmeleri yasaklandı. Yardımlaşma sandığı ve dar meslek örgütlenmeleri dışındaki sınıf örgütlenmeleri yasaklandı. Yürürlükteki yasalar bile çiğnenerek, işçi sınıfı yoğun bir baskı altına alındı. 1919-1925 döneminin deneyimlerinden ve dünyadaki gelişmelerden işçi sınıfının potansiyelini iyi bilen CHP yöneticileri, işçi sınıfına savaş açtı.

CHP baskı politikasıyla da yetinmedi. Belirli dönemlerde kendi denetimi altında dernekler kurarak, işçileri buralarda örgütlemeye çalıştı. 1930'lu yıllarda İzmir Valisi Kâzım Dirik'in zorunlu üyelikli örgütler kurmaya çalışması, bu genel politikanın başarısız bir örneğidir. CHP'nin politikada ve savaşlarda pişmiş deneyimli kadroları, işçi sınıfı hareketi-

nin bağımsız gelişimini önlemede başka yöntemlerde başvurular. İşçi sınıfının çeşitli katmanları arasındaki ayrılıkları çok iyi kullandılar.

Burada bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum: Sendikacılık hareketi genellikle vasıflı işçiler tarafından geliştirilir ve yönlendirilir. Konuyu ayrıntılı olarak inceleme olanağı bulamayanların sandıklarının aksine, sendikacılık hareketi bir yoksullar ve ezilmişler hareketi değil, sömürülenlerin hareketidir. Bu hareketin başını çekenler ise işçi sınıfının genellikle mevcut koşullarda belirli olanakları olan kaymak tabakasıdır. Sınıfın kaymak tabakası belirli koşullarda sınıfa ihanet eder ve bir işçi aristokrasisi oluşturur. Belirli koşullarda ise sınıfın bütünü ile birlikte mücadeleyi tercih eder.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ülkede büyük bir vasıflı işçi ihtiyacı vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun vasıflı işçilerinin çok büyük bir bölümü ülkeyi terketmişti. Ayrıca 1930'lu yıllarda başlatılan sanayileşme çabaları da vasıflı işçi gereksinimini artırmıştı. Devletin yerli sermayedar sınıfını geliştirme çabaları, bazı vasıflı işçilere sınıf değiştirme olanağı da yaratıyordu. Diğer bir deyişle, 1930'lu ve 1940'lu yıllarda Türkiye'de işçi sınıfının kaymak tabakasından olmak, işçi sınıfının diğer kesimlerine ve diğer emekçilere göre küçümsemeyecek ayrıcalıklar sağlayan bir durumdu. İşçi sınıfının kaymak tabakasının işçi sınıfının diğer tabakalarına ihaneti ve az gelişmiş ülkelere özgü bir işçi aristokrasisi oluşturmasının nesnel zemini mevcuttu.

Memur statüsünde istihdam edilen işçilerin durumu da benzer nitelikteydi. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bilinçli politikasıyla, memur statüsünde çalıştırılan işçilerin işçi sınıfının diğer kesimlerine karşı tavır alması sağlanmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi, devraldığı geleneklerle, "iti ite kırdırma" politikasını son derece başarılı bir biçimde uyguladı. Devletin gücünü artırarak sürdürmek için gereksinim duyduğu memurlar ile üretimi sürdürmek için gereksinim duyduğu vasıflı işçilere bazı görelî ayrıcalıklar tanıdı. Böylece, kanımca, az gelişmiş ülkelere özgü bir işçi aristokrasisi yarattı. Nesnel koşulların sağladığı zemini çok iyi değerlendirerek, işçi sınıfı hareketini, potansiyel önder kadrolarından yoksun bıraktı ve daha da öteye giderek, bu kadroları kendi denetimi altına aldı ve bunlar sayesinde işçi sınıfının diğer katmanlarını ezdi. Bu, üzerinde daha tartışılması gereken bir konudur.

1919-1925 döneminin deneyimleri, hâkim sınıflar içi çelişkilerin açığa çıktığı dönemlerde, diğer bazı etmenlerin de varlığıyla, kendiliğinden işçi sınıfı hareketinin yükseldiğini göstermişti. Cumhuriyet Halk Partisi, 1925-1946 döneminde, hâkim sınıflar-ıçî çelişkileri ordunun gücüne dayanarak başarılı bir biçimde bastırdı ve işçi sınıfının örgütlenmesini de engelleyerek, kitlelerin politika sahnesinde bağımsız bir güç olarak yer almasını önledi.

1946 sonrası ve sendikalaşma

1946 yılında, çeşitli etmenlere bağlı olarak, bu yapıda önemli değişiklikler oldu. Hâkim sınıflar içindeki çelişkiler "demokratik" bir görünümle açığa çıktı ve keskinleşti. Sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı kaldırıldı. Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu. Bu partilerin kadroları çeşitli bölgelerde ve işkollarında sendikalar kurmaya başladılar. Ayrıca CHP döneminin baskı ve sömürüstüne ve özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılarına büyük tepki gösteren işçiler, ülkenin dört bir tarafında sendikalar kurdu.

Sendikalaşma hızlanırken, sendikal birlik sağlandı mı? Hayır. İki sosyalist parti, ayrı sendikal örgütlenmelere gittiler. Ayrıca güçlerinin sınırlılığı nedeniyle, işçilerin tümüne erişemediler. İşçilerin bir bölümü CHP, bir bölümü de DP güdümünde kurulu veya kurulduktan bir süre sonra bu güdüme giren sendikalarda örgütlendi.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 yılı Aralık ayında mevcut iki sosyalist partiyi ve bunlarla bağlantılı sendikaları kapatması sendikal alandaki çeşitliliği azalttı.

İşçi sınıfının örgütlenebilen kesimlerinin büyük bir bölümü, hâkim sınıflar içindeki bir çelişkinin politik plandaki yansıması olan CHP-DP çekişmesi içinde saflaştilar. Gerçi hâkim sınıflar cephesindeki bu çatlaktan işçiler geçti ve özellikle DP işçi sınıfını kendi safında politika sahnesine çekmeye çalıştı, ama bu çatlak bir gediğe dönüşmeden "demokrasi" sınırları içinde kontrol altına alındı. Aynı dönemde sosyalist hareket üzerinde uygulanan yoğun baskı ile de, bu çatlaktan sızan işçi sınıfı hareketinin sosyalist hareketle bütünleşmesi engellendi. Türkiye'de hâkim sınıflar 1919-1925 döneminin derslerini unutmamışlardı.

Bu yıllarda ülkenin birçok yöresinde kendiliğinden sendikalar kuruldu. Bunların bir bölümü meslek sendikaları, bir bölümü işyeri sendikalarıydı. Bunların birleştirilmesi ve ortak mücadeleye sokulması önemli bir sorundu. İşçi sınıfının genel olarak varolan birlik eğilimi kendini hissettirmeye başladı. İlk aşamada iki model ortaya çıktı. Bir taraftan aynı işkolunda çeşitli yörelerde faaliyet gösteren sendikaların oluşturduğu federasyonlar ortaya çıktı. Diğer taraftan, aynı bölgede değişik işkollarında faaliyet gösteren sendikaların oluşturduğu mahalli birlikler doğdu. Türkiye'de bütün işkollarını ve bölgeleri aşan bir biçimde bir sendika oluşmadı. Örneğin ABD'de 20. yüzyılın başlarında çok etkili bir mücadele veren Dünya Endüstri İşçileri Örgütü (IWW), "Tek Büyük Sendika" biçiminde formüle ettikleri anlayışla, bütün işyerleri, işkolları ve bölgelerdeki işçileri aynı sendikanın çatısı altında topluyorlardı. Örgütlenmede tek bir sendika söz konusuydu. Bu sendikanın şubeleri ve bölümleri olabiliyordu. Bugün İsrail'deki His-

tadрут da aynı niteliktedir. İşçiler önce ana birim olan Histadрут'a üye olurlar. Daha sonra da Histadрут'un ilgili işkolu örgütlenmesine girerler. Türkiye'de bu nitelikte genel sendikalar olmadı. Sendikal birliğin sağlanması, tüzel kişiliğini koruyan meslek ve işyeri sendikalarının, yetkileri oldukça sınırlı federasyonlar ve mahalli birliklerin çatısı altında bir araya gelmeleri biçiminde gelişti.

Bu eğilim daha sonraki yıllarda ikili nitelik aldı. Bir taraftan daha üst düzeyde birliklere gidildi. Mahalli birlikler ve federasyonların çabasıyla Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu oluşturuldu. Diğer taraftan aynı federasyona bağlı sendikalar arasında birleşmeler oldu ve daha sonra da federasyonların yapısı değiştirilerek, daha merkezîyetçi ve sendikal birliğin daha işlevsel olduğu milli tip sendikalara geçildi.

Burada mahalli birlikler konusuna biraz değinmek istiyorum. Sendikal birlik dikey ve yatay doğrultuda oluşturulur. Dikey birlik, aynı işkolunda çalışanların ülke çapında birliğidir. Yatay birlik ise, farklı işkollarında aynı bölgede çalışanların oluşturduğu örgütlenmelerdir. Hemen hemen bütün ülkelerde bu iki tür örgütlenme aynı anda ve birbirini destekleyecek biçimde mevcuttur. Bu iki tür örgütlenme, kumaş oluşturulan yatay ve dikey ipler gibidir. Sendikal dokunun sağlamlığı bu iki örgütlenmenin birbirini tamamlar biçimde geliştirilmesine bağlıdır. Sendikal birliğin geliştirilmesi, ancak bu iki alanda birbirini tamamlayan örgütlenmeye bağlıdır.

Türkiye'de 1948 ve sonrasında mahalli birlikler kuruldu. 1952 yılında Türk-İş'in kurulmasına kadar İstanbul İşçi Sendikaları Birliği sendikal harekete fiilen önderlik etti. Ancak gerek 1948-1952 döneminde, gerek 1952-1970 döneminde mahalli birliklerle federasyonlar ve milli tip sendikalar arasında güçlü bir işbirliği olmadı. Birçok mahalli sendika ya mahalli birliğe, ya da federasyona üye idi. Bazı durumlarda mahalli birliklerle federasyonlar birbirinin rakibi oldu. Sendikal örgütlenmede bu iki ayrı biçim arasındaki çelişkiler, Türkiye sendikacılık hareketinin sağlıklı bir birlik oluşturmasını engelledi.

1948 ve sonrasında, CHP ve DP arasında siyasal plandaki çekişmeler sendikacılık hareketine yansdı. Bazı durumlarda bu iki partinin güdümündeki sendikacılar birbirinin rakibi sendikalar ve sendikal merkezler de kurdular. Ancak bu ayrılıklar zaman içinde aşıldı. Farklı siyasal eğilimler ve tercihleri olan işçiler, aynı sendikal yapı içinde birbirine tahammül ederek ve yönetimi ele geçirmeye çalışarak birlikte yaşama alışkanlığını edindi. Bu geleneğin yerleşmesi, sendikal birliğin sağlanması açısından son derece önemlidir.

Türk-İş kuruluyor

1952 yılında sendikal birlik yolunda önemli bir adım atıldı. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kuruldu. Türkiye'de ilk defa değişik iş-

kolları ve bölgelerin işçileri aynı sendikal örgütlenmenin çatısı altına girdiler. Türk-İş dışında kalan ve bağımsızlığını koruyan sendikalar da oldu. Ancak bunlar azınlıktaydı. Sendikal birlik açısından bakıldığında, Türk-İş'in oluşturulması küçümsenmeyecek bir aşamadır. Türk-İş çok ademi-merkezîyetçi bir örgüt olarak oluşturuldu ve sürdürüldü. Oluşturulan sendikal birliğin sınıf mücadelesinde ne ölçüde etkili olduğu tartışılabilir, ancak bu tartışmalar atılan adımın önemini küçültmez.

Burada bir yanlışa değinmek istiyorum. Sendikacılık tarihi ile ayrıntılı olarak ilgilenmek imkânı bulamayan birçok kişinin gözünde, Türk-İş Amerikalılar tarafından kurdurulmuş sahte bir örgüttür. Bu açıdan bakanlar için, 1952 yılında üst örgüt olarak Türk-İş'in oluşturulması sendikal birlik doğrultusunda bir adım değildir.

Gerçek durum bu iddialardan farklıdır. Türk-İş'i Amerikalılar kurdurmamıştır. Türk-İş'in kuruluşu, Türkiye sendikacılık hareketinin 1946 yılından başlayan yeni dönemindeki gelişmelerin doğal bir sonucudur. Aynı zamanda zorunlu bir aşamadır. Türk-İş'te Amerikan etkisi abartılmamalıdır. Türk-İş'in 1952 yılı Eylül ayında yapılan birinci genel kuruluna sunulan çalışma raporu okunursa, bu etkinin nasıl abartılmış olduğu daha açık olacaktır. Türk-İş'in 1953 genel kurulunda DP'nin ve Amerikalıların çabalarına rağmen ICFTU üyeliği için karar çıkması da, Amerikan etkisinin abartılmaması gerektiğini göstermektedir. Türk-İş'in 1952-1960 dönemi tarihi yeterince bilinmeyen ve hakkında çok genel (ve kanımca oldukça yanlış) değerlendirmelerin yapıldığı yıllardır. Bu dönemde Demokrat Parti, Türk-İş ve Türkiye sendikacılık hareketi içinde Amerikan etkisini ve denetimini artırmak için gereken çabayı göstermiştir ve bunda da önemli ölçüde başarılı olmuştur. Ama bu dönemde ne Türk-İş Amerikancıdır, ne de Türk-İş'i Amerikalılar kurdurmuştur. Türk-İş'in kuruluşu ülkemizde sendikal birliğin sağlanması doğrultusunda önemli, ancak yetersiz bir dönüm noktasıdır. 1952-1960 döneminde Türk-İş'in ve bağlı sendikaların verdiği mücadelenin yetersizliği açıktır. Ancak bu dönemde verilen mücadeleyi gözardı da etmek gerekir.

1963 öncesinde sendikacılığın sıkıntısı çok, nime-ti azdır. Bu dönemde sendikacılık yapanlar sürekli polis tarafından izlenmiş, bazen karakollara çekilmiş-tir. Bu sıkıntıları unutarak veya bilmeyerek 1963 öncesinin sendikacılarını toptan ve tümüyle suçlamak, birçok açıdan karda iz açan bu insanlara büyük haksızlık olacaktır. Bu dönemde işçi sınıfının sendikalarda örgütlü kesimi birliğini korudu. Bu birliğin gücü ve etkinliği tartışılabilir, ancak siyasal ayrılıklara karşın birliğin sürdürülebilmiş olması da küçümsenmeyecek bir başarıdır. Türk-İş'in 1953 ve 1957 kongreleri Türk-İş içindeki saflaşmanın had safhada olduğu toplantılardı. Ancak bölünme önlen-di. Mevcut güç dengelerine göre bir uzlaşmaya gidildi.

1952-1960 döneminde Türkiye’de işçilerin çok büyük bir bölümü oylarını DP’ye verdi. DP de işçilerle (yalnız işçi aristokrasisine değil, işçilerin tümüne) küçümsenmemesi gereken haklar sağladı. 1950 öncesinde CHP yönetimi, işçi sınıfının kaymak tabakasının da yardımıyla işçi sınıfının diğer kesimlerini eziyordu. İşçi sınıfının işçi aristokrasisi dışındaki kesimlerinin insanca yaşama hakkı yoktu. Bu insanlara “amele” denirdi. Bu insanlar aşağılanır ve horlanırdı. Kamu kuruluşlarında bu “amelelerin” adam yerine konması söz konusu değildi. Bir müdüre şikâyetinde bulunmak mümkün olmazdı. DP bunları değiştirdi. İşçiden oy isteyen DP, ocak ve bucak teşkilatlarına çok sayıda işçi aldı. Bu işçiler siyasal ilişkileri aracılığıyla, geçmişte karşısına çıkıp söz edemedikleri müdürün tayinini çıkartabilmeye başladılar. 1952-1954 döneminde sendikalarda önemli bir canlanma oldu. Ancak DP sendikalarda umduğu etkinliği sağlayamayınca, işçilere sendikalar dışında yasalarla hak vererek onların oylarını almaya ve sendikaları etkisizleştirmeye çalıştı.

Bu dönemde sendikalar da üyeleri için önemli haklar elde ettiler. Grev hakkı yoktu, ancak çeşitli işkollarındaki sendikalar çıkarttıkları toplulukla iş ihtilafları ile, üyelerinin ücretlerini artırdılar, yürürlükteki yasaları uygulattılar, çalışma koşullarını düzelttirdiler. Bunu gerçekleştirmede de işçilerin örgütlü gücünü harekete geçirme yolunu değil (ki bu çok zordu), üst düzey siyasal ilişkileri kullanma yolunu seçtiler. Bu tavrı, Türkiye senikacılık hareketinde gelecek yıllarda ayrılığın temel noktalarından birini oluşturdu. İşçilerin yararına bazı hakların alınmasında kullanılacak yöntem, işçilerin örgütlü gücünü harekete geçirmek mi olacaktı, yoksa hükümetle üst düzey ilişkiler mi?

Sendikacılık hareketiyle ilgilenen birçok kişi, bu tartışmaya “işçi satmak veya satmamak” biçiminde yaklaşmakta ve “mücadele eden mutlaka iyi hak alır, üst düzey ilişki kuran kesinlikle hak alamaz” yargısına varmaktadır. Bu yargılar doğru değildir. Öyle dönemler olmuştur ki, iktidardaki siyasal parti, işçilerin oyunu ve sendikaların desteğini sağlamak amacıyla, üst düzey ilişkiler sonucunda iyi haklar tanımıştır da, üye kitlesini harekete geçirmeye çalışması mümkün değildir.

Türk-İş 1960 öncesinde ağırlıkla kamu kesimi işyerlerinde örgütlüydü. Suyun en kolay akılacak yerden akması gibi, Türk-İş’e bağlı sendikaların yöneticileri de günün koşullarında en kolay yolu seçtiler. Grev haklı toplu pazarlık hakkının bulunmadığı koşullarda, iktidarlarla üst düzeyde iyi ilişkiler kurarak, temsil ettikleri üye kitlesine bazı önemli haklar elde ettiler ve kendi durumlarını güçlendirdiler. Ancak bu dönemde kurulan ilişkiler ve edinilen alışkanlıklar, 1963 yılında grev haklı toplu pazarlık sistemine geçildiğinde de sürdü. 1967 yılında Türk-İş’ten üç sendikanın ayrılması ve DİSK’in kurulmasında da bu anlayış farkı yatıyordu.

27 Mayıs ihtilali ve işçiler

27 Mayıs 1960 ihtilali geldiğinde, Türkiye’de sendikacı işçilerin büyük bir bölümü Türk-İş’in çatısı altındaydı. Ancak konfederasyon içindeki anlaşmazlıklar ve DP iktidarının tavrı, Türk-İş’in bağımsız ve etkili bir güç olarak toplumsal yaşamda yer almasını engelliyordu.

27 Mayıs ihtilali işçiler arasında genellikle olumlu karşılanmadı. 27 Mayıs sonrasında birçok bölgede sendikacılar gözaltına alındı, DP’li bilinen işçiler ve sendikacılar işten çıkarıldı. Bazı CHP’li sendikacılar da, DP’li bilinen sendikacılara karşı açılan kampanyada aktif olarak rol aldılar. Ancak bütün bunlara rağmen Türk-İş’te bir bölünme olmadı. Türk-İş içindeki farklı tercihler birlikte yaşamayı sürdürdü.

1961 Anayasası işçi statüsünde çalışan ücretlilere grev hakkını, memur statüsünde çalışan ücretlilere de sendikalaşma hakkını tanıdı. 1963 yılında kabul edilen 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile de grev haklı toplu pazarlık düzenine geçildi. Bu kanunla grev hakkına birçok yasaklama ve kısıtlama da getirilmekle birlikte, grev hakkının bu sınırlı biçiminin bile kullanılması etkili oldu. Toplu iş sözleşmesi bağlanıp, sendika üyelerinin çalışma ve yaşama koşullarında bir ilerleme sağlanınca, o güne kadar sendikalardan uzakta kalmış onbinlerce işçi üye olmak için sendikalara başvurdu. Kamu kesiminde bazı işyerlerinde örgütlü sendikalar, toplu iş sözleşmesinin imzalanmasından sonra sendikaya üye olanlardan ek bir ödenti bile aldı. Öncelikle kamu kesiminde yaygın biçimde imzalanan toplu iş sözleşmelerini özel sektörde giderek yaygınlaşan örgütlenmeler ve toplu iş sözleşmeleri izledi.

Ancak bu kez ciddi bir sorunla karşılaşıldı. Kamu kesimi işyerleri geçmişten beri yürürlükteki yasaların genellikle uygulandığı ve işçi hak ve özgürlüklerine bir ölçüde de olsa saygı gösterilen yerlerdi. Özel sektör işyerlerinin büyük bir çoğunluğunda geçerli olan yaşama ve çalışma koşulları bu düzeyin çok gerisindeydi. Özel sektör işyerlerinde işverenle iyi geçinip üyelere hak sağlama gibi bir uygulama da söz konusu değildi. Kamu kesiminde işçilerin oy gücü etkiliydi. Kamu işverenin en tepesindeki hükümet, kamu kesimi işçisinin vereceği oy karşılığında işletmenin normal olarak taşımayacağı bir yükü kabul edebiliyordu.

Bu durumda, hükümetle iyi geçinen sendikanın alabileceği bazı haklar bulunuyordu. Özel sektörde ise işçinin işverene vereceği oy yoktur. İşçi ile işveren arasındaki ilişki tek boyutlu bir sömürü ilişkisidir. Bu nedenle de, işverenle iyi geçiren işçiye hak tanımak mümkün değildir. İşverenle iyi geçinerek ancak sendikacıya açıktan bazı yararlar sağlanabilir.

Özel sektörde örgütlenmenin hızlanmasıyla birlikte, Türkiye sendikacılık hareketinde bazı alışkanlıkların temelden değişmesi gündeme geldi.

Kamu kesiminde genellikle üst düzey iyi ilişkiler

aracılığıyla hak sağlamaya almış sendikacılar, özel sektörle karşılaştıklarında ya eski alışkanlıklarını sürdürdüler ve işçi satmaya başladılar, ya da hayatın gündeme getirdiği gerekleri yerine getirerek, mücadele etmeyi tercih ettiler. Türkiye sendikacılık hareketinde çok ciddi ayrılık nedenleri ortaya çıkmaya başladı.

TİP'in ve DİSK'in kuruluşu

Bu dönemde çok önemli diğer bir gelişme, bazı sendikacılar tarafından Türkiye İşçi Partisi'nin kurulması oldu. Türkiye İşçi Partisi 1963-1964 yıllarından itibaren kitleler arasında sesini duyurmaya başladı. Özellikle de 1965 genel seçimlerinde TİP'in (o günkü seçim sisteminin de yardımıyla) gösterdiği başarı ve TİP milletvekillerinin Meclis'teki mücadelecilik tavrı, işçi sınıfı saflarında TİP'e duyulan sempatiyi ve güveni artırdı. Türk-İş'in 1966 yılında yapılan genel kurulunda TİP'li sendikacılar Türk-İş Yönetim Kurulu'na girmede veya giremedi. Bu dönemi yaşamış bazı sendikacıların iddiası, TİP'li sendikacıların kendilerine götürülen teklifleri reddettiği ve bir türlü Yönetim Kurulu'nda görev almadığı biçimindedir. Ancak sonuç olarak TİP'liler Yönetim Kurulu dışında kalmıştır.

TİP, Türkiye sendikacılık hareketinin Amerikalılardan ve devletten bağımsızlığını ve sınıfın örgütlü özgülüne güvenmesi gerektiğini savunuyordu. TİP'in savunduğu bu çizginin de TİP'li sendikacıları etkilemiş olması muhakkaktır.

1967 yılında Maden-İş, Lastik-İş ve Basın-İş sendikaları Türk-İş'ten ayrıldı. Gıda-İş ve Türk-Maden-İş Sendikaları ile birlikte DİSK'i kurdu. Bu bölünme gerekli miydi? Yararlı mı olmuştur? Kanımca bu bölünme gerekliydi. İşçi sınıfı tarihinde öyle dönemler olur ki, ufak da olsa bir grup öncünün çoğulluktan ayrılması, eski gelenekleri yıkması, yeni bir geleneğin başlangıcını oluşturması yararlıdır ve gereklidir. 1967 yılında DİSK'in kurulması, işçi sınıfının kendi örgütlü özgülüne dayalı bir sendikacılık anlayışının yerleştirilmesi için gerekliydi ve yararlı olmuştur. DİSK kurulmasaydı ve bu anlayış yerleştirilmeseydi, Türk-İş'te 1952-1960 döneminde kamu kesimindeki ilişkiler çerçevesinde yerleşen gelenekler, 1960 sonrasında hızla örgütlenen özel sektörde de yerleştirilmek istenirdi ve bu da çok açık biçimde işçi satışıyla sonuçlanırdı. Nitekim bazı işkollarında bu durum olmuştur. Kamu kesiminde bazı hakların sağlanmasında etkili olan yaklaşım özel sektörde iflas edeceğinden, yeni ve mücadelecilik bir anlayışın doğması kaçınılmazdı. Türk-İş'e bağlı sendikalarda kamu kesimi ile ilişkiler çerçevesinde gelişen ve yerleşen anlayış tüm sendikalarda geçerli olup, aynen özel sektörle ilişkilere yansıtılsaydı, o günlerde bağımsızlığını sürdüren bazı sendikaların DİSK anlayışıyla bir atak yapması kaçınılmazdı.

Burada kısa bir süre için günümüze sızramak istiyorum. Hükümetlerin kamu kesiminde çalışan işçi-

lere ve bunların örgütlü bulunduğu sendikalara karşı 24 Ocak istikrar programı ile temelden değişti. 12 Eylül sonrasının hükümetleri istikrar programının işçiler açısından öngörülen hükümlerini en katı biçimde kamu kesiminde uyguladılar. Kamu kesiminde işçi ücretleri özel kesimdekinden daha fazla düştü. 1980 öncesinde hükümetlerle iyi ilişkiler içinde toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla elde edilen son derece önemli birçok hak, Yüksek Hakem Kurulu tarafından kaldırıldı. Yüksek Hakem Kurulu'nun ardından Kamu Kesim Koordinasyon Kurulu ve daha sonra da kamu kesimi işveren sendikaları aracılığıyla, 24 Ocak istikrar programı katı bir biçimde uygulandı.

Türk-İş'e bağlı birçok sendika, geçmişte hükümetle iyi ilişkiler içinde sağladıkları hakları geri almak için aynı yöntemi denedikçe darbe üstüne darbe yedi. Bugün Türk-İş'te bazı sendikaların yöneticilerinin hükümetten en ufak bir uzlaşma ışığı gördükçe umutlanmalarının temelinde bu eski alışkanlık yatmaktadır. Ancak bugün ekonomik bunalım o kadar yapsal ve derindir ki, yerli ve yabancı tekelci sermayenin talimatlarını yerine getiren bir hükümetin kamu kesiminde 1980 öncesinin ilişkilerini yeniden gündeme getirmesini beklemek hayalcilik olur. Bugün Türk-İş içinde çeşitli sendikalar ve yöneticiler arasında süren anlaşmazlığın temelinde, eski anlayışı değiştirme eğilimi yatmaktadır. Türk-İş'in 1986 genel kurulunda 1987 yılı eylem yılı ilan etmesinin ve 1988 yılında da nihayet bir eylem programının gündeme getirilmesinin nedeni, uzlaşarak hak elde etme yollarının gücünün azalmasıdır.

DİSK geliyor

Tekrar geriye dönelim. 1967-1980 döneminde Türk-İş'e bağlı sendikalarla DİSK'e bağlı sendikaların çeşitli işyerlerinde bağladıkları toplu iş sözleşmeleri arasında çok büyük farklar var mıdır? Tek tek uç örnekler bulunabilir. Ama sanıyorum şöyle bir genelleme yanlış olmayacaktır: Türk-İş'e bağlı sendikaların kamu kesimi işyerlerinde üst düzey ilişkilerle bağladıkları toplu iş sözleşmelerinde sağlanan haklar ile DİSK'e bağlı sendikaların özel sektör işyerlerinde sınıfın kendi özgülünü harekete geçirerek bağladıkları toplu iş sözleşmelerinde sağlanan haklar arasında önemli bir fark yoktur. Hatta kamu kesimindeki toplu iş sözleşmeleri özellikle iş güvencesine ilişkin daha iyi hükümler içermektedir. 1967 yılından 1976 yılına kadar DİSK'e bağlı sendikalar genellikle özel sektör işyerlerinde örgütlüydü. Türk-İş'te ise ağırlık kamu kesimindeydi. Türk-İş'e üye sendikaların örgütlü olduğu özel sektör işyerlerinde DİSK sendikalarına doğru genel bir eğilim vardı.

DİSK'in özellikle özel sektör işyerlerinde hızla güçlenmesi, Türk-İş içindeki bazı CHP'li sendikacıları rahatsız etti. CHP'nin TİP'e karşı yürüttüğü mücadeleyi sendikacılık alanında yürütme görevini üstlenen bazı sendikacılar, Türk-İş'te bazı değişiklikler ya-

pilmasını gündeme getirdiler. Aynı zamanda da DİSK'in kapatılmasını amaçlayan bazı yasa değişikliklerini hazırladılar ve desteklediler. 15-16 Haziran olaylarının öncesinde de Millet Meclisi'nde (daha sonra 1317 sayı ile yasalanan) tasarı lehinde oy kullandılar.

Türk-İş içinde gündeme gelen saflaşma bir bölünmeye gitmedi. Türk-İş'in 1973 yılında yapılan genel kurulunda "sosyal demokratlar" olarak nitelenen grup, Demirsöy ekibinin karşısında aday oldu, ancak başarı sağlayamadı. 1975 yılında ise Genel-İş Sendikası Türk-İş'ten ayrıldı. Daha sonra Oleyis Sendikası Genel-İş'i izledi. Bu iki sendika 1976 ve 1977'de DİSK'e katıldılar. Genel-İş Sendikası'nın Türk-İş'ten ayrılması, büyük olasılıkla Türk-İş'in 1976 yılında yapılan genel kurulunda Türk-İş'in yapısında değişikliği önledi. Tarihte geriye dönmüş senaryolar yazmak doğru bir tavır değildir. Ama eğer Genel-İş Sendikası Türk-İş'ten ayrılmayı, acaba Türk-İş'in 1976 yılındaki genel kurulunda Türk-İş yönetimine daha farklı bir çizgi gelebilir miydi? Acaba DİSK ile bu yeni yönetimli Türk-İş arasında demokrasinin korunması ve kitle mücadelesine dayalı temelde bir işbirliği yapılabilir miydi ve belki sendikal hareketin birliği sağlanabilir miydi? Bunlar, bugün geleceğe ilişkin öneriler ve tahminler yaparken, sormamız gereken sorular.

DİSK içindeki hatalı eğilimler

1975 sonrasında sendikacılık hareketinde ayrılık eğilimleri arttı. Bunun ana nedeni ise birçok sosyalist grup veya partinin, kendi denetimlerinde sendikalara sahip olmak istemeleriydi. Böylece sendikalarda tasfiyeler, ayrılmalar, kavgalar ve yeni yeni sendikalar kurma dönemi başladı. 1975 yılından sonra DİSK içinde yaşananları kesinlikle unutmamak gerekmektedir. Bir DİSK bölge temsilcisi, örgütlenmek için DİSK'e gelen ağaç ve toprak sanayi işçilerini, DİSK'e bağlı olmayan sendikalara gönderebilmiştir. Bu işkollarında DİSK sendikaları varken, DİSK bölge temsilcisinin böyle bir davranış içine girmesinin nedeni, sol içindeki görüş ayrılıklarıdır.

Bir dönemin DİSK yönetimi, aynı siyasi görüşü paylaşmadığı kimselerin yönetiminde bulunduğu bir sendikayı, kendi görüşlerine ses çıkarmayan bir başka sendikaya katarak, bu sendikanın mücadele geleceğini yok etmiştir. DİSK'e bağlı bazı sendikalarda yaşanan anti-demokratik olaylar, farklı siyasal çizgileri savunuların yaşama imkânını ortadan kaldırmış ve tasfiyecilikle birlikte mantar gibi küçük sendikalar bitmiştir.

Bugün bu hataları hatırlatmamın nedeni, eski düşmanlıkları körüklemek değil, geçmişin gerektiğinden fazla yüceltilmesini önlemek ve bu hataların tekrarlanmaması için uyanık olunması gerektiğini hatırlatmaktır. 1980 yılı geldiğinde, sendikacılık hareketi büyük bir dağınıklık içindeydi. Yaşanan ekonomik bunalım ve demokrasinin ortadan kaldırılması tehlike-

si, sendikalar arasında işbirliği yapılmasını giderek daha fazla gerekli kılıyordu. Ancak siyasal ayrılıklar had safhadaydı ve bu işbirliğini büyük ölçüde önüyordu. Bazı sendikalar arasında toplu iş sözleşmeleri alanında sağlanan işbirliği yeterli değildir. Günün şartları, çok daha gelişmiş bir işbirliğini gerekli kılıyordu. Ancak ne DİSK'in iç ilişkileri, ne Türk-İş'in iç ilişkileri, aynı çatı altında biraraya gelmiş sendikaların bile ortak eylemine uygun değildi. Durum böyle olunca, DİSK ve Türk-İş'in konfederasyonlar düzeyindeki işbirliğinin de bir anlamı kalmıyordu. Nitekim çeşitli çabalara karşın bu işbirliği bile sağlanamadı.

Sendikal birlik, günün koşullarına uygun mücadele yeteneğini içerdiğinde anlamlıdır. Yoksa aynı örgüte üye bulunmak, birlik açısından yeterli değildir. 1980 yılı geldiğinde ayrı konfederasyonlar vardı, ama aynı konfederasyon içinde de sendikal birliğin ne ölçüde sağlanmış olduğu büyük ölçüde tartışma götürür. Kanımca, 1975 ve sonrasında yaşanan süreç, değişen koşullara uyan yeni bir sendikal birliğin sağlanamamasının öyküsüdür. Türkiye sendikacılık hareketi 24 Ocak istikrar tedbirlerinden beri bir bütün olarak bir saldırıyla karşı karşıyadır. Bu saldırıyı yönetenler, yerli ve yabancı tekelleri sermaye ile onların siyasal plandaki uzantılarıdır.

Bugün sendikaların görevlerinde büyük değişiklikler söz konusudur. Artık 1952-1960 döneminde veya 1963-1980 döneminde olduğu gibi, hükümetle iyi ilişkiler kurarak, temsil edilen üye kitesine bazı haklar temin etmek mümkün değildir. Artık tek tek sendikaların birbirinden kopuk olarak toplu iş sözleşmeleri alanında verecekleri mücadelelerle işçi sınıfı açısından ileriye dönük başarılı adımlar atmak mümkün değildir. Bugünkü saflaşma tek tek sendikaların boyutlarını aşmaktadır. Bugün her toplu iş sözleşmesinde, her uyuşmazlıkta bir tarafta bir bütün olarak işçi sınıfı, diğer tarafta bir bütün olarak sermayedarlar ve onların siyasal alandaki temsilcisi vardır.

Buna bağlı olarak da, tek tek sendikaların birbirinden kopuk eylemlerinin başarı şansı düşüktür. Gün, sınıfın en geniş kesimlerinin harekete geçirilme günüdür. İşçi sınıfının yükselen kendiliğinden mücadelesi, sendikal alanda da bu doğrultuda adımlar atılabilme olanaklarını yaratmaktadır.

Ne yapılmalı

Bu koşullarda ne yapılmalıdır? Bağımsız sendikalar mı kurulmalıdır? DİSK'in açılması mı beklenmelidir? Türk-İş içinde ve Türk-İş'in bütünlüğü ile birlikte mücadele mi savunulmalıdır? Bence yapılması gereken üçüncüsüdür ve bunu gerçekleştirmek mümkündür.

DİSK açılmalı ve el konan malları geri verilmelidir. DİSK'in 1980 yılında faaliyetinin durdurulması bir yargı kararına dayanmıyordu. 1983 yılından sonra da 2821 Sayılı yasanın geçici beşinci maddesine da-

yanılarak bu haksız uygulama sürdürülmüştür. DİSK açılmalıdır. Ama açıldıktan sonra da sermayenin saldırısına karşı ortak bir cephenin kurulması ve bir an önce sendikal birliğin sağlanması için hem DİSK, hem Türk-İş elinden geleni yapmalıdır.

Bugün Türk-İş'e bağlı sendikalar ve Türk-İş büyük bir değişim yaşamaktadır. İşçi sınıfının gelişen kendiliğindenci mücadelesi ve tabanda kapitalizmin sonuçlarına karşı sağlanan birlik, sendikaları yukarıya doğru zorlamaktadır. Dipten gelen sağlıklı dalga, sendikaları birçok hatadan ve pislikten arındırmaktadır. Türk-İş'e bağlı sendikaların yöneticilerinin önemli bir bölümü, hükümetle iyi ilişkiler sürdürerek haklar elde edebilme umudunu büyük ölçüde yitirmiştir. Bu insanlar, görevlerini sürdürebilmenin yolunun işçilere bazı haklar sağlamaktan geçtiğinin bilincindedirler. Bu ise günümüzde ancak tüpe kitlelerinin gücünü harekete geçirerek ve gücünü kullanarak geliştirerek mümkündür. Bu nedenle, bazı sendikacıların kitle eylemlerine ve hükümete karşı tavri temelden değişmiştir.

Türk-İş'e bağlı sendikaların yöneticilerinin bir bölümü ise kitleden korkmaktadır. Bu insanlar, sendikalardaki görevlerini sürdürebilmenin ve sendika olanaklarından kişisel çıkarları için yararlanabilmenin yolunun hükümetle iyi geçinmekten geçtiğine inanmaktadır. Sendikacılar için 2821 sayılı yasada getirilen görev süresi kısıtlamasının kaldırılması umudu da bu sendikacıların teslim alınmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak işçi sınıfı hata yapanları affetse bile, ihanet edenleri affetmez.

Kanımcı bugün yapılması gereken, Türk-İş'te ve bağlı sendikalarda görülen ve görülecek olan olumlu gelişmelere dayanarak, Türkiye sendikacılık hareketinin Türk-İş içindeki eyleme dönük ve ekme - barış - özgürlük - iş - demokrasi mücadelesi doğrultusundaki birliğini savunmaktır. Bu birliğin iki temeli olacaktır. Sendika içi demokrasi ve siyasal partilerden bağımsızlık. Bu konuların her biri de ayrı bir konuşma ve tartışma başlığı olacak kadar geniştir. O nedenle bunları yalnızca belirtmekle yetiniyorum.

Burada akla bir soru geliyor. Türk-İş ve bağlı sendikalar geçmişteki hatalarından arınabilirler mi? Nesnel koşullar mevcutsa ve gerekli çaba gösterilirse, yapı değişikliklerinin mümkün olduğunu düşünüyorum. Bu tür yapı değişikliklerinin birçok örneği vardır. Fransa'daki Genel Emek Konfederasyonu² nu (CGT) alın. İlk kurulduğunda anarkosendikalist,

daha sonra reformist ve nihayet de Fransız Komünist Partisi'nin denetiminde. Yunanistan'daki Yunanistan Genel Emek Konfederasyonu'nu alın. 1967-1974 döneminde Albaylar Cuntası'na teslim olmuş durumdaydı. Bugün ise sosyalistlerin ve komünistlerin denetiminde. Türkiye'den de Otomobil-İş Sendikası'nı alın. 1970'li yıllarda Otomobil-İş ile Maden-İş sendikaları arasındaki mücadeleyi ve karşılıklı suçlamaları hatırladığımda, bugünkü Otomobil-İş'i tanıyamıyorum.

Sendikalar değiştiği gibi, insanlar da değişir. Bir zamanlar DİSK'in kapatılması için elinden geleni yapanların, daha sonra DİSK'i yaşatmak için elinden geleni yaptığını tanık olduk. Bu tür gelişmeleri olumlu karşılıyor ve kutluyoruz. Ama gelişme yeteneğinin yalnızca bu insanlarla kısıtlı olduğunu da düşünmüyorum.

Türkiye işçi sınıfının kendiliğindenci dalgası yükselmektedir. Bu dalga henüz sendikaları aşacak kadar güçlü değildir, ama sendikacıların hatalarını ve hata veya ihanetini sürdüren sendikacıları aşabilir. Bugün Türkiye işçi sınıfının en geniş kesimleri kapitalizmin sonuçlarına tepki duymaktadır. Bıçak kemiğe dayanmıştır. Bireysel kurtuluş yolları tıkanmıştır. İşçi sınıfının çeşitli tabakaları arasındaki farklar asgariye inmiştir. Bölgeler ve işkolları arasındaki ayrılıklar önemini yitirmiştir. Ekmek ve demokrasi mücadelesinin bir bütün olduğu kavranılmaktadır. Farklı siyasal tercihler nedeniyle düşmanlıklar aşılmıştır. İşçi sınıfı küçünsemeyecek bir birikim düzeyine ulaşmıştır.

Bugün işçilerin kısa vadeli ve kesimsel çıkarları ile uzun vadeli ve sınıfın tümünün ortak çıkarları özdeşleşmiştir. Suyun, akması gereken en doğru yoldan başka akacak yolu kalmamıştır. Bugün hâkim sınıflar arasındaki çelişkiler giderek büyümekte, bir azınlık yönetimi durumuna düşen ANAP iktidarı ülkeyi yönetmekte giderek daha fazla zorlanmakta ve yıpranmaktadır. Hâkim sınıflar cephesinde gözden kaçırılmaması gereken bir çatlak vardır. Bu koşullarda yapılması gereken, sınıfın tümünün veya mümkün olan en geniş kesimlerinin kapitalizmin ezici sonuçlarına karşı, en temel hak ve özgürlükler ve demokrasinin sınırlarının genişletilmesi için kitle eylemlerine çekilmesidir. Bunun Türk-İş içinde gerçekleştirilmesi ise kanımcı (gereken çaba gösterilirse) mümkündür.